

Шпак В.І.*

ВИДАВНИЧА ПРОДУКЦІЯ – СКЛADOVA ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Настоящая статья посвящена анализу проблем современного издательского дела в контексте формирования национального информационного пространства. Анализируется практика решения имеющихся проблем в разных странах.

Ключевые слова: книга, библиотека, государство, национальные интересы.

Ця стаття присвячена аналізу проблем сучасної видавничої справи в контексті формування національного інформаційного простору. Аналізується практика розв'язання наявних проблем в різних країнах.

Ключові слова: книга, бібліотека, держава, національні інтереси.

The real article is sanctified to the analysis of problems of modern publishing business in the context of forming of national informative space. Practice of decision of present problems is analysed in different countries.

Key words: book, library, state, national interests.

Стан розвитку видавничої справи в країні, її пріоритетність багато в чому визначають її престиж у світі. Сьогодні неможливо уявити цивілізовану державу без потужного книговидання.

На жаль, за 19 років існування незалежної України статистика наочно свідчить про фактичну стагнацію національної видавничої справи, її неспроможність виконувати свої чисельні функції, небажання влади сфокусуватися на наявних проблемах галузі, розробити і, найголовніше, реалізувати стратегічний комплекс заходів, які б не тільки зупинили негативні тенденції, а і забезпечили швидке, динамічне, якісне і кількісне зростання випуску вітчизняної видавничої продукції, задоволення культурно-освітніх потреб суспільства, забезпечили захист національного інформаційного простору, конкурентоспроможність української книги, хоча б, на внутрішньому ринку.

Стримуючими розвиток книговидання факторами, зокрема, є недостатній рівень державної підтримки даної галузі, низька конкурентоздатність, низький рівень попиту українців на книжкову продукцію, зумовлений зростанням цін на книжкову продукцію, зменшенням реальних доходів населення. Дані соціологічного дослідження, проведеного компанією GfK Ukraine засвідчують, що головними аргументами низького попиту на книги є брак грошей (19 %) і висока вартість необхідних видань (11 %) [1]. Тільки у 2008 р. діяльність припинили 324 видавництва, а 215 випустили лише одну книжку [2].

Досліджуючи книговидавничу галузь, експерти виділяють французьку, американську та пострадянську моделі її розвитку. Відмінність їх полягає у рівні і методах впливу на га-

* професор кафедри журналістики Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

лузь з боку держави, формах власності видавництв, а також системі розповсюдження видавничої продукції. За пострадянської моделі основними інструментами регулювання залишаються адміністративні методи управління з боку відповідних державних інститутів та зберігається державний орган регулювання. За французької і американської моделей домінують недержавні інститути та мережеве розповсюдження, що виступають важливими ознаками активної ролі суспільства та громадських об'єднань у процесі розвитку даної сфери. Превалюють правові та економічні інструменти управління. Вплив же держави полягає у створенні сприятливих умов для розвитку книговидавництва, зокрема системою податкових заходів.

В різних країнах державні інституції вибудовують протекціоністську політику щодо національного книговидавництва по-різному, але є й узагальнюючі речі. 1996 р. у Варшаві відбулася Конференція Ради Європи «Законодавство у світі книги», яка виробила комплекс рекомендацій, щодо підтримки національних книговидавств. В їх основу було покладено два постулати: книга є передусім мистецьким, духовним витвором, і лише потім предметом продажу, товаром; жодна із країн — членів Ради Європи не може ухвалювати закони, які б погіршували стан національного книговидавництва [3].

Європейські науковці (скажімо, французький культуролог Марк-Олів'є Барюш) указують на чотири головних інструменти державної книжкової політики в умовах демократії та ринку: утримання та розвиток мережі загальнодоступних бібліотек; єдина система контрольованих (і теж доступних) цін на книжки; заходи прямого фінансового втручання (держзамовлення, гранти видавцям і авторам тощо); пільгове оподаткування (чи то самого продажу книжок, чи то цілого ланцюжка операцій, пов'язаних із книговидавництвом і торгівлею) [4].

Варіантів використання різних комбінацій перелічених вище інструментів політики — чимало. Так, у Великій Британії, Ірландії, Італії, Норвегії, Франції та Швейцарії існують пільги з оподаткування видавничих витрат й авторських гонорарів. У цих країнах, а також в Австралії, Бразилії, Данії, Ізраїлі, Іспанії, Фінляндії та Швеції, в існує система знижок податку залежно від термінів зберігання виданих книг. Крім того, Франція використовує механізм фіксованої ціни на книжку і завдяки цьому та зниженим ставкам ПДВ (2 % на газети й журнали, 5,5 % на книжки) має книжки вдвічі-втричі дешевшими, ніж у скандинавських країнах чи Британії (хоч у Британії ПДВ на книжку складає 0 %). У Нідерландах та Мексиці звільняється від оподаткування прибуток видавництва, вкладений у виробництво. Мексиканські автори звільнені від податку з гонорарів, отриманих за власні книги. Протягом 20 років (з 1 січня 1981 р. по 31 грудня 2000 р.) 10 % знижку податку мали видавці Ірландії. Більшість видавництв Республіки Корея сплачують податок у розмірі лише 4 % з обігу. У США певні пільги надаються видавцям залежно від строків окупності: поліграфічних підприємств – 10 років, устаткування – 5 років, транспорту – 3 роки. Від місцевих податків звільняються видавці Японії. А Швеція та Данія не встановлюють податкових пільг, проте щедро фінансують бібліотеки і адресно допомагають своїм видавцям та авторам.

За даними Міжнародної асоціації видавців (2003 року), ПДВ на книги відсутній у Австралії, Бразилії, Великій Британії, Ірландії, Ліхтенштейні, Новій Зеландії, Норвегії, Республіці Корея, Росії, Сінгапурі, Уганді, Україні, Швейцарії. У Швеції, Данії, Південно-Африканській Республіці, Чилі, Ізраїлі, Японії, Філіппінах, Перу він аналогічний, що і на інші товари. Решта країн застосовують зменшену ставку ПДВ на книжки, газети та журнали (її розмір коливається від 3 % у Люксембурзі до 12 % в Угорщині та Фінляндії) [2; 4].

Як бачимо, світ поділився на прибічників і противників пільгового оподаткування книговидавництва. Країнам-членам ЄС дозволено зберегти пільгові ставки ПДВ стосовно видання книжок, газет та журналів (окрім тих, що мають відверто рекламний характер). Натомість немає в пільговому переліку друкарських послуг, паперу чи поліграфічного обладнання. Прихильники пільгового оподаткування сподіваються, що завдяки цьому вартість книжок зменшиться, а отже вони ставатимуть доступнішими, що дозволить збільшити їх поширення та читання в широких верствах суспільства. Що ж насправді? Численні дослідження, зокрема, оприлюднені Франсуа Руе в огляді «ПДВ та книжкова політика» показують, що в частині європейських країн, надані пільги здебільшого здебільшують книжки, але не автоматично і не пропорційно до суми скасованого податку. Але далеко не всюди і не завжди. І не тільки через бажання збільшити свої прибутки, а швидше щоб поправити скрутне фінансове становище видавців. Подібне відбувалося останнім часом в Україні, коли скасування ПДВ на книжки 1997 року практично не вплинуло на їхні ціни. Серед основних причин: відсутність обігових коштів, вимитих у видавництва змушених фактично кредитувати кожне видання на весь період його реалізації, необхідність компенсувати втрати по ПДВ поліграфічних підприємств, надвелике інше податкове навантаження, зокрема на фонд заробітної плати тощо. Але якщо видавництво, навіть, знизить ціну, то це не означає, що її знизить книготорговець. Тут в Україні ситуація взагалі парадоксальна. Часто-густо видавнича ціна не складає і половини реалізаційної.

Зменшивши ціну видавництво сподівається на збільшення накладів і, відповідно, читацької аудиторії. І тут теж не все просто. Той, хто раніше купував одну книжку, не купить дві, навіть дешевші. Хто не купував книжок, той і не буде купувати, яка б не була ціна. Залишаються лише дві категорії покупців: одні, для яких ціна не є принциповим питанням і інші, які хотіли б купити, але не мають достатньо коштів. Отже з усіх категорій покупців лише останні чутливі до зміни ціни. Кількість таких регулярних покупців у найкращі роки не перевищувала 100–120 тисяч [4].

Існує ще одна важлива категорія покупців книжок — бібліотеки. У більшості країн вони фінансуються з державних чи місцевих бюджетів. Оскільки ці кошти мають цільове спрямування, то чим менша ціна, тим більше книжок може закупити бібліотека. Питання лише в розмірах і термінах фінансування, а, також, кількості бібліотек в країні.

Наприклад, в США діє 8 946 публічних бібліотек, які закупають щороку книги на суму 1,8 – 2 млрд. доларів, що становить 15 % виданих у США книг, майже на 2,7 млрд. доларів закупають книг університетські бібліотеки. Вузівські бібліотеки Великої Британії держава поповнює в середньому на 35 млн. фунтів стерлінгів (фунт. с.) на рік, бібліотеки інших навчальних закладів — 156 млн. фунт.с.; публічні бібліотеки — 115 млн. фунт. с. Норвезька держава закуповує у видавців 1 500 прим, кожної нової книги норвезького автора й направляє їх у публічні бібліотеки. У Швеції державні субсидії виділяються видавництвам для безоплатного комплектування бібліотек по 1 500 прим., кожного із субсидованих видань. Бібліотеки шведських дослідницьких інститутів одержують за рахунок держави примірник усіх книг, які щорічно друкуються у країні [1; 2].

В Україні ледь понад 20 тисяч бібліотек. Замовлення кожною з них хоча б одної книжки могли б забезпечити пристойний стартовий наклад практично будь-якої української книжки, що в свою чергу вирішило б проблеми і видавців і поліграфістів без усяких пільг, реально знизило б ціни. На думку автора, адресне цільове фінансування державою бібліотек здатне не тільки суттєво покращити ситуацію в книговидавничій галузі, а замість пільг, а отже планованих збитків, отримати прибуткову сферу. Нині ж виділених коштів ледь вистачає на зарплатню, опалення, воду та електрику, що практично не дозволяє їм поповнювати книжкові фонди.

Ще одним інструментом державної політики щодо книговидання є зниження тарифів на пересилання друкованих видань поштою, які щорічно невпинно повзуть в гору. Існує навіть рекомендація Всесвітнього поштового Союзу знизити на 50 % тарифи на пересилання друкованих видань (у тому числі й книг) поштою.

За даними Міжнародної асоціації видавців, знижені тарифи на поштові пересилання друкованої продукції застосовуються у 36 державах — членах Міжнародної асоціації видавців. Певні преференції на пересилання книг поштою передбачені в Канаді, США, Великій Британії, Франції, Бразилії, Чилі, Перу тощо. Пільги в кожній країні свої. Наприклад, в Італії міністерству пошти надано право встановлювати знижку до 50 % у разі перевезення поштою книг безпосередньо видавництвами або книгарнями. У багатьох країнах видання соціального призначення (приміром, для сліпих) пересилаються взагалі безкоштовно. Це має суттєве економічне підґрунтя, оскільки у США, до речі, поштою пересилається понад 100 млн. примірників.

Чимало держав впливають на вартість видавничої продукції використовуючи митні регулюючі інструменти. Практично всі західні держави надають допомогу видавництвам — експортерам книжкової продукції (Австрія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Швейцарія, Бразилія та інші). Приміром, іспанський видавець платить лише 1 % податку, якщо отриманий прибуток вкладає у видання нових експортованих книг. Податкова пільга експортерів книг у Новій Зеландії становить 45 %. Видавці - експортери книг Ізраїлю й Сінгапуру мають право одержувати урядові кредити під низькі відсотки [5].

В окремих країнах отримують пільги і поліграфісти. Витрати на папір, що витрачається на друкування книг, які мають культурний та освітній характер часткового дотується урядом Італії. Не оподаткується папір, ввезений для друкування книг в Колумбії. Знижені митні тарифи на імпортований папір у Мексиці. В Україні звільнено від оподаткування імпортоване поліграфічне обладнання, окремі матеріали, необхідні для книгодрукування.

Існує практика (Канада, Нова Зеландія) захисту внутрішнього книжкового ринку введенням мита на імпортовану книгу.

Проводить книжкову експансію, переважно на ринки пострадянських країн, і Росія. За кількістю виданого вона входить до п'ятірки провідних країн — книговидавців світу і до трійки у Європі, наблизившись до показника понад 100 тисяч назв на рік, який подолали лише три країни — Китай, США та Велика Британія. За 2008 р. обсяг книжкового ринку в Росії виріс до 2,5-3 млрд. доларів.

Показовим і пізнавальним для України є досвід Канади, яка також межує з не менш потужною державою — Сполученими Штатами Америки та ще й витримує непростий вплив з боку Франції та Великої Британії. Ще у 70 – 80-ті рр. ситуація у видавничій справі країни була подібна до української.

Але у держави знайшлася політична воля переломити ситуацію на користь національного книговидання. Спочатку на регіональному рівні були створені спеціальні державні комісії, ради, які виробили заходи з відродження національної видавничої справи. В основному вони полягали в наданні коштів на видання навчальної, культурологічної літератури, творів канадських авторів, рекламу і пропаганду канадської книги, маркетингові дослідження. Згодом була ухвалена федеральна Програма розвитку книговидавничої сфери. Ця програма й до нині є головним інструментом державної політики в книжковій індустрії. Її щорічний бюджет складає близько 30 млн. канадських доларів [2]. Видавничу галузь визначили пріоритетною. Федеральний уряд Канади і провідні банки країни за-

снували низку програм з надання позик і кредитів видавцям, державні гранти для видання художньої літератури канадських авторів. Вже багато років у Канаді діє нульова ставка в частині доданої вартості на книжки, існують пільгові поштові тарифи на перевезення та розповсюдження друкованої продукції канадських видавців.

Важливим кроком стало законодавче обмеження іноземної участі у видавничій сфері. Іноземцям заборонено купувати канадські фірми, що займаються виданням та розповсюдженням книжкової продукції. Політика, спрямована на підтримку національної книговидавничої сфери принесла свої результати. Уже на початку нового тисячоліття канадські суб'єкти видавничої діяльності становили у книговидавничому бізнесі країни вже понад 95 %, у сфері книгорозповсюдження 75 %, що зумовило і левову канадійську частку у структурі доходів галузі — біля 65 % [2].

Отже, завдяки продуманій державній політиці у видавничій сфері, Канада не лише впоралася із могутньою гуманітарною експансією, а зуміла створити один з найпотужніших національних книжкових ринків, перетворити видавничу галузь на провідну в структурі економіки.

Приклад Канади показує, що завдання державної політики кожної країни в галузі книговидання полягає не тільки у сприянні випуску достатньої кількості книг і створенні книготоргової мережі, а й у забезпеченні оптимального функціонування книги, як об'єкту культури і соціальної інформації, що визначає духовний та ідеологічний стан суспільства. Функціональні завдання книги як духовно-мистецького продукту та її вплив на соціальні, суспільні, виробничі процеси є превалюючими над її матеріальною, фінансовою функцією. Саме в напрямку сприйняття книги як мистецького продукту з могутньою суспільною функцією, а вже потім як предмету продажу й заробітку, потрібно перебудувати психологію людей, від яких залежить майбутнє українського книговидання.

Список використаних джерел

1. Чуприй Л. Українське книговидання. Стан і проблеми [Електронний ресурс] // Аналітика: [сайт] / Агенство стратегічних досліджень. — Режим доступу: <http://sd.net.ua/2010/07/16/ukrayinske-knigovidannya-stan-i-problemi.html> (23.05.05). — Назва з екрану.
2. Афонін О. Українська книга в контексті світового книговидання // О. Афонін, М. Сенченко. — К.: Кн. палата України, 2009. — 277 с.
3. Бондар Ю. Підтримка книговидання – умова формування національного інформаційного простору [Електронний ресурс] // Журнал Верховної ради України «Віче». — 05.11.2008. — Режим доступу до журналу: <http://www.viche.info/journal/1000>.
4. Гриценко О. Між глобальним та національним - 2. [Електронний ресурс]. — 23.06.2000. — Режим доступу: <http://kritiki.net/2000/06/23/mizh-globalnim-ta-nacionalnim-2>
5. Бондар В. Видавничий двір // Вісник податкової служби. — 10.06.08. — № 23. — Режим доступу до журналу: <http://www.visnuk.com.ua/article/one/Vydavnychy.html>